

עם לבדד ישכון?

כִּי מֵרֹאשׁ צָרִים אֲרָאֵנוּ וּמִגְבְּעוֹת אֲשׁוּרֵנוּ הֵן עִם לְבַדְד יִשְׁכֵּן וּבְגוֹיִם לֹא יִתְחַשֵּׁב: (בלעם בפרשתנו, במדבר כג ט).

ה' בְּדָד יִנְחֵנוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֶכֶר: (משה בשירת האזינו, דברים לב יב).

וַיִּשְׁכֵּן יִשְׂרָאֵל בְּטַח בְּדָד עֵין יַעֲקֹב אֶל אֶרֶץ דְּגָן וְתִירוֹשׁ: (משה בסוף פרשת וזאת הברכה, דברים לג כח).

ילקוט שמעוני פרשת בלק רמז תשסח – מובדלים בכל דבר

"הן עם לבדד ישכון" - מובדלים הן מן עובדי האלילים בכל דבר: בלבושיהן ובמאכלן ובגופיהן ובפתחיהן.⁴

רמב"ן במדבר פרק כג פסוק ט – הסתגרות חיצונית ולכידות פנימית

כי מראש צורים אראנו - אמר מראש צורים ומן הגבעות אני מביט ורואה אותו כי ישכון לבדו. ואין עמו גוי אחר שיחשב הוא אליו כמו שיתקבצו עמים רבים ואומות שונות להיות מחנה אחת. אבל אלו כולם תורה אחת ומשפט אחד להם וגוי אחד הם, וישכון בדד בשם יעקב וישראל.⁵ ועל כן הזכיר (פסוק ז) "ארה לי יעקב וזועמה ישראל", כי הזכיר להם שמם הנכבד ושמות אבותם, לאמר שהם עם לבדד ושמות נאות להם מאבותם. כי בלק לא היה מזכיר לו שם ישראל, רק אמר (לעיל כב ה) "עם יצא ממצרים", כמתנכר בהם שלא ידע אותם, שהיה כפוי טובת אביהם. והכוונה לומר, כי כאשר אני רואה אותו עתה שוכן לבדו, כן ישכון לעולמים בטח בדד עין יעקב, והוא יהיה לראש לעולם ואין אומה שתתגבר עליו, ולא שיטפל הוא אליהם.⁶

¹ ראו גמרא סנהדרין קה ע"ב, שמות רבה ד ג ועוד, שמכל ברכה שבידך בלעם ניתן ללמוד איזו כוונה הייתה לו לקלל. ראו דברינו [מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל](#) בפרשה זו. האם כך גם כאן? אם זו הברכה "עם לבדד ישכון", מה הקללה שחשב לקלל בה את עם ישראל? שייטמע ויבלע בגויים? או שמא זו עצמה הקללה שהפעם הצליחה לו, שעם ישראל יהיה מבודד בעולם? ואולי אין זו קללה ואין זו ברכה, רק קביעה עובדתית אובייקטיבית ותלוי בעם ישראל כיצד ינהג עם קביעה זו?

² הרי לנו דברי משה בשירת האזינו שוודאי אינם לקללה. ראו שם הפסוקים מסביב: "וּמִצְאָהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָר וּגְתָהוּ יְלֵל יִשְׁמֵן יִסְבְּגָהוּ וְיִבְנְנָהוּ יִצְרְנָהוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוּ וְכוּ'". ראו גם הדרשות השונות במדרש ספרי דברים שטו: "ה' בְּדָד יִנְחֵנוּ - עתיד אני להושיב אתכם נוחלים מסוף העולם ועד סופו ... עתיד אני להושיב אתכם בנחת רוח בעולם וכו'". ולהלן נראה גישה אחרת באותו מדרש.

³ אף כאן, בברכה המסכמת של משה לכלל השבטים, בסוף פרשת וזאת הברכה (סוף ספר דברים, חתימת התורה), נראה שהשכינה בַּדְד של עם ישראל היא דבר חיובי. כך עולה שוב, מהפסוקים שאופפים פסוק זה: "מְעַנָּה אֱלֹהֵי קֶדֶם וּמַתַּחַת זֹלַעַת עוֹלָם ... וַיִּשְׁכֵּן יִשְׂרָאֵל בְּטַח בְּדָד עֵין יַעֲקֹב ... אֲשֶׁרִיד יִשְׂרָאֵל מִי כְמוֹךָ עִם נוֹשֵׁעַ בְּה' מִגֵּן עֲזָרְךָ וְאֲשֶׁר חָרַב גְּאוֹתְךָ וְכוּ'".

⁴ ראו במדבר רבה פרשה י סימן א: "ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי. א"ר לוי: כל מעשיהם של ישראל מובדלים מן אומות העולם: בחרישתו, ובזריעתו, בקצירתו, בעומרן, בדישתו, בגרניהם, ביקביהם, ובתגלחתם ובמנינם. בחרישתו - לא תחרוש בשור ובחמור יחדו (דברים כב י). בזריעתו - שדך לא תזרע כלאים (ויקרא יט יט). בקצירתו - לא תכלה פאת שדך בקצרך (ויקרא כג כב). בעומרן - ושכחת עומר בשדה (דברים כד יט). בדישתו - לא תחסום שור בדישו (דברים כה ד). בגרניהם ביקביהם - מלאתך ודמעך לא תאחר (שמות כב כח). בתגלחתם - ופאת זקנם לא יגלחו (ויקרא כא ה). במנינם - שישאל מונים ללבנה ואומות העולם מונין לחמה ... להיות לי - הרי אתם שלי. הוי: זה דודי וזה רעי". בהמשך הדרשה שם נדרשת הבדלה זו לחיוב: "כזה שהוא בורר את היפה מן הרעה - בורר וחוזר", ראו בדברינו [ואבדיל אתכם להיות לי](#) בפרשת קדושים. אך הבדלה זו גם נוצלה לאנטישמיות כפי שנראה להלן.

⁵ רמב"ן עונה כאן לטיעון של הסתגרות עם ישראל כלפי שאר העמים. מה שגם גרם כאמור ללא מעט אנטישמיות. אבל נעצור באמצע דבריו כאן ונפנה את המבט פנימה. "תורה אחת ומשפט אחד", נושא עליו הרחבנו בפרשת שלח לך, מחייב אחדות פנימית. יש כאן תמונת ראי ברורה בין חוץ לפנים והשלמה עם מצוות [לא תתגודדו](#) (דברינו בפרשת ראה). אם עם ישראל לא שומר על אחדות פנימית, נחלשת מאד טענתו לבידול כלפי חוץ. כי אם יש מחלוקות פנימיות, מי מובדל ממי כלפי פנים וכלפי חוץ? ראו הוויכוח בין "גוי אחד" שטען כנגד ר' יהושע בן קרח שעם ישראל צריך להתחבר אל הגויים ונימוסיהם משום שהם הרוב: "כתוב בתורתכם: אחרי רבים להטות ואנו מרובים מכם, מפני מה אין אתם משוים עמנו בעבודה זרה?" (ויקרא רבה ד סימן ו, מובא בדברינו [אחרי רבים להטות](#) בפרשת משפטים). סוף דבר שהגוי מודה לר' יהושע בן קרח שטענתו אינה טענה, משום שאין בביתו הוא הסכמה פנימית: "אמר לו: הרבה בנים יש לי, בשעה שהן יושבים על שולחני, זה מברך לאלוה פלוני וזה מברך לאלוה פלוני; ואינם עומדים משם עד שמפצעים את מוחיהם אלו את אלו".

⁶ לאחר אזכור הצורך באחדות פנימית, מציג רמב"ן את הגישה הלאומית-תורנית-תרבותית בדלנית. בניגוד לגישה הפתוחה של "תורה אחת ומשפט אחד" הבאה לספח ולצרף רחוקים, לפחות אלה החיים איתנו באותו חבל ארץ (גר תושב, אזרח הארץ), רואה רמב"ן בפסוק זה סימוכין לגישה פנימית מסתגרת. ראו גם דבריו בפירוש לפסוק "ה' בְּדָד יִנְחֵנוּ" בדברים לב יב: "כי אין לישראל שר ומושל מכל בני אלהים שינחנו או יעזור בהנחתו בלתי השם לבדו, כי הוא חלקו ונחלתו כאשר הזכיר ... ובספרי (האזינו יב), ה' בְּדָד יִנְחֵנוּ, אמר להם הקב"ה, כדרך שישבתם יחידים בעולם הזה ולא נהניתם מן האומות כלום, כך אני עתיד להושיבכם יחידים לעתיד לבוא ואין אחד מן האומות נהנה מכם כלום". אך גם לשיטתו של רמב"ן, יש להודות שהדברים נאמרו (לראשונה) ע"י בלעם הרשע. הוא שאומר: "כאשר אני רואה אותו עתה שוכן לבדו, כן ישכון לעולמים בטח בדד עין יעקב, והוא יהיה לראש לעולם ואין אומה שתתגבר עליו, ולא שיטפל הוא אליהם". בלעם הוא שמכתיר את עם ישראל "עם לבדד ישכון" במובן שרמב"ן מפרש. לנקודת מבט זו של דברי בלעם נגיע בהמשך דברינו במדרש ספרי להלן. שימו גם לב לאזכור האבות בהקשר ללכידות הפנימית של עם ישראל, גם לנושא זה נגיע בהמשך דברינו.

ספרי דאגדתא על אסתר מדרש אבא גוריון פרשה ג – המן מעליל על היהודים

"ויואמר המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים בכל מדינות מלכותך ודתיהם שונות מכל עם". כד אנו בעין למיזבן מנהון מיד סוגרים עלינו שוקים, ומשחקים עלינו ומכניסין הפרד במוננו. חדא לשבעה יומין שבתא. לתלתין יומין ריש ירחא. בניסן פסחא. בסיון עצרתא. ואית להון ירחא ומפסידין בו ממונו של עולם. ריש שתא ויומא רבא וחגא דמטללא תמניא יומין. כל יומא אכלין ושתין ורווין ונפקין ויתבין ומבזי ליה למלכא.⁷

תנחומא פרשת בלק סימן יב – לא מתחשב (נחשב) בגויים

"הן עם לבדד ישכון" - כשהוא משמחן אין אומה שמחה עמהם אלו הכל לוקין, שנאמר (דברים לב): "ה' ביד נחננו ואין עמו אל נכר". "ובגויים לא יתחשב" - כשהאומות שמחין בעולם הזה הן אוכלין עם כל מלכות ומלכות ואין עולה להם מן החשבון, שנאמר: "ובגויים לא יתחשב".⁸

רש"י במדבר כג ט – הכל מהאבות

הן עם לבדד ישכון - הוא אשר זכו לו אבותיו לשכון ביד, כתרנומו.⁹

תנחומא (בובר) פרשת וישב סימן א – יעקב הוא התחלת ביד ישכון?

בוא וראה שכל הימים שרשעים בעולם, אין הצדיקים נראין. וכן אתה מוצא שכל הימים שהיה עשו בארץ ישראל, לא היה יעקב יכול ליראות. עבר עשו שנאמר: "ויקח עשו את נשיו ... וילך אל ארץ" - מיד: "וישב יעקב" ... באותה שעה: "וישכון ישראל בטח ביד עין יעקב".¹⁰

רש"י תחילת פרשת וישב – יעקב שכן ביד לבטח?

ביקש יעקב לישוב בשלוה, קפץ עליו רוגזו של יוסף.¹¹

⁷ מדרשים רבים נאמרו על הפסוק במגילת אסתר: "ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים ... ודתיהם שונות מכל עם" - דברי המן לאחשורוש. חלקם אף מדרשים מלעיגים ואנטישמיים קיצוניים. ראו אסתר רבה פרשה ז י ב. כן גם במדרשים בפרשת קרח שהיה מלעיג על המצוות ועל ריבוי מתנות הכהונה בסיפור על האלמנה שנלקח ממנה הכל. וכבר חקרו גדולים וטובים בנושא זה, ראו למשל מאמרו של משה דוד הר: שנאת ישראל באימפריה הרומית לאור ספרות חז"ל, ספר הזכרון לבנימין דה פריס, ירושלים תשכ"ט, וגם איתנו בכתובים גיליון בנושא זה. לעניינינו, הרי לנו תמונת ראי של דברי המדרש ורמב"ן לעיל: עם לבדד ישכון לא מנקודת המבט היהודית, אלא מנקודת מבט של הסביבה הגויית (וגם היהודית עם השנאה הפנימית). גם זה חלק מספרות המדרש הפתוחה כל כך. ראו עוד הביטוי שה"י פה"י (שבת היום פסח היום) מגילה יג ע"ב וזה נושא נכבד לעצמו.

⁸ מכאן אולי מקור לגישה האומרת: השמחות שלכם הם לא השמחות שלנו והשמחות שלנו הם לא השמחות שלכם. לא הייתם אתנו בצרותינו, אל תבואו להיות עמנו בשמחתנו. ראו מדרש שמות רבה יט א בגאולת מצרים: "לב יודע מרת נפשו - אלו ישראל שהיו נתונים במצרים בשעבוד, וכיון שבאו לצאת וגזר עליהן הקב"ה לעשות פסח. באו המצרים לאכול עמהם, אמר להם האלהים: חס ושלוש! כל בן נכר לא יאכל בו. הוי: לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר". (ראו דברינו [כל בן נכר לא יאכל בו](#) בפרשת בא). וזה בדיוק כפסוק: "ה' ביד נחננו ואין עמו אל נכר". לעומתם ראו מדרש דברים רבה ז ז: "מעשה בעובד כוכבים אחד ששאל את רבי יוחנן בן זכאי: א"ל: אנו יש לנו מועדות ואתם יש לכם מועדות. אנו יש לנו קלנדא סטורנליא וקרטיסיס ואתם יש לכם פסח עצרת וסוכות. אי זה יום שאנו ואתם שמחים? א"ל ר' יוחנן בן זכאי: זה יום ירידת גשמים. מנין? שנאמר: לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישירו (תהלים סה יד). מה כתיב אחריו? מזמור הריעו לה' כל הארץ (תהלים סו א)". מובא בדברינו [גדולה ירידת גשמים](#) בטל ומטר. אז אולי עם כל ההפרדה והאיבה וההבדלים התרבותיים והדתיים, יש בכל זאת משהו משותף. הטבע והעולם שסביב כולנו. האקלים והגשם בארץ ישראל.

⁹ למרות שבד"כ "כתרגומו" ברש"י הוא תרגום אונקלוס, הפעם כוונתו לתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל (וירושלמי?) שמתרגם ומרחיב כדרכו: "בזכות אהתהון צדיקיא דמתילין לטוריא ובזכות אימהתהון דמתילין לגלמתא" ("בזכות האבות שנמשלו להרים ובזכות האמהות שמשולות לגבעות", ראו ספרי דברים שנג ומקורות רבים אחרים שהאבות נמשלו להרים והאמהות לגבעות). אבל נראה שאם רוצים לבסס את "עם לבדד ישכון" על אבות האומה, יש מקור חשוב אחר. ראו בראשית רבה מב ח: "ויגד לאברהם העברי, רבי יהודה ורבי נחמיה ורבנן, רבי יהודה אומר כל העולם כולו מעבר אחד והוא מעבר אחד". אברהם שעזב את בית אביו והלך ליצור עם חדש, אברהם העברי שבא מעבר הנהר, שכל העולם בצד אחד והוא בצד האחר, הוא המקור לעם לבדד ישכון שמתחיל כבר אצל האבות. ובכך חזרנו לרמב"ן לעיל על האבות כגורם (תנאי?) ללכידות הפנימית. ומה נעשה עם כל [צאצאי אברהם שנולדו לו מקטורה](#)? האם אפשר שבנבדלות של עם ישראל מעמים אחרים יש שני מעגלים ואולי אף יותר?

¹⁰ מאברהם אב המון גויים עברנו ליעקב אבי האומה. "וישכון ישראל" הוא כפשוטו - יעקב עצמו, והפעם לאחר שנפרד מאחיו עשו. אבל באמת האבות עצמם לא זכו לשבת לא בשלוה ולא ביד. אברהם היה מעורב מאד בנעשה בארץ ושכנותיה: סחר, נלחם, היגר, כרת בריתות, רב על זכויות המים, ניהל מ"מ עיקש על חלקת קבר ועוד. אברהם גם קירב אנשים לשכינה עפ"י המדרש. ויעקב, האם הוא זכה לשכון בטח ביד?

¹¹ גם יעקב לא זכה לשבת ביד ובשלוה אחרי החזרה בשלום מחרן, המאבק עם עשו, מעשה דינה, המפגש עם אביו יצחק, קניית חלקת אדמה בארץ ישראל ועוד. ראו דברינו [ביקש יעקב לישוב בשלוה](#) בפרשת וישב. פרשת וישב היא תחילת הירידה למצרים. ומי הוא מקור כל הגלויות ושעבוד מלכויות שהם (לכאורה) הניגוד הגמור ל: "עם לבדד ישכון"? - אברהם אבינו ברית בין הבתרים! וכלשון מדרש שמות רבה נא, פרשת פקודי: "אם לא כי צורם מכרם - זה אברהם ... עמד לו אברהם תמה ולא היה יודע מה שיברור לו עד שאמר לו הקב"ה שיברור את הגלויות". "צורם מכרם" = "מראש צורים אראנו" - הם האבות והאימהות. אך נראה שדווקא

ספרי דברים פיסקא שנו – בדד של משה כבדד של בלעם

"וישכון ישראל בטח בדד" - אין בטח אלא רחצן¹² וכן הוא אומר: "וישכון במדבר לבטח" (יחזקאל לד כה). "בדד" - לא כבדד שאמר משה: "ה' בדד ינחנו" (דברים לב יב) ולא כבדד שאמר ירמיה: "מפני ידך בדד ישבתי" (ירמיה טו יז).¹³ אלא כבדד שאמר אותו רשע: "הן עם לבדד ישכון" (במדבר כג ט).¹⁴

מדרש תנאים לדברים לג כח - בדד של משה שלא כבדד של בלעם

"וישכון ישראל בטח בדד" ... לא כבדד שאמר בלעם: "הן עם לבדד ישכון" ולא כבדד שאמר ירמיה: "איכה ישבה בדד", אלא כבדד שאמר משה: "ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר".¹⁵

דברים לב י-ג פרשת האזינו – בדד ינחנו במדבר

יִמְצְאֵהוּ בְּאֶרֶץ מִדְבָּר וּבְתַהוֹ יִלְל יִשְׁמֹן יִסְבְּבֵנְהוּ יְבוֹנְנֵהוּ יִצְרְנֵהוּ פְּאִישׁוֹן עֵינָו: פְּנֶשֶׁר יַעִיר קִנּוּ עַל גּוֹזְלָיו יִרְחֹף יִפְרֹשׁ פְּנֵפוֹ יִקְחֵהוּ יִשְׁאֵהוּ עַל אֶבְרָתוֹ: ה' בְּדָד יִנְחֵנוּ וְאִין עִמּוֹ אֵל נֶכֶר: יִרְכְּבֵהוּ עַל בְּמוֹתַי בְּמַתִּי אֶרֶץ וְיֵאֱכַל תְּנוּבוֹת שְׂדֵי וַיִּנְקֵהוּ דָּבֵשׁ מִסְּלַע וְשִׁמֹן מִחֲלָמִישׁ צוּר:¹⁶

מסכת מכות דף כד עמוד א – האם ביטלו הנביאים את עם לבד ישכון?

אמר ר' יוסי בר חנינא: ארבע גזירות גזר משה רבנו על ישראל. באו ארבעה נביאים וביטלו. משה אמר: "וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב" - בא עמוס וביטלה, שנאמר: "חדל נא מי יקום יעקב כי קטון הוא" (עמוס ז ה) וכתב: "ניחם ה' על זאת" (הפסוק הסמוך).¹⁷ משה אמר: "ובגויים ההם לא תרגיע" (דברים כח סה) - בא ירמיה

יחוס הישיבה בדד לאבות היא המפתח להבנתה באופן רחב ומורכב יותר. אילולא כן, היינו אומרים שרק החטא גרם. ראו גמרא סנהדרין קד ע"א: "אמר הקב"ה: אני אמרתי: וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש וכו' - עכשיו יהיה בדד מושבם. העיר רבתי עם" ובמדרש אגדה (בובר) דברים פרק א (וכן איכה רבה א): "אמר להם הנביא לישראל: אילו זכיתם הייתם קוראים בתורה ונתקיים לכם וישכון ישראל בטח בדד (שם לג כח), עכשיו כשעשיתם הרע בעיני תקראו איכה ישבה בדד (איכה א א)". היינו אומרים: ספר דברים, הבטחת משה, עומד מול מגילת איכה - החורבן. אבל העתקת הישיבה בדד לתקופת האבות, לספר בראשית, מציגה תמונה מורכבת של יותר מגוון אחר ומסבירה את האמביוולנטיות היסודית והפנימית של "עם לבדד ישכון".

¹² רחצן או רוחצן היא מילה בארמית שמשמעותה בביטחון, לבטח. ראו תפילת בריך שמייה בהוצאת ספר תורה: "ביה אנא רחיני" - בו אני בוטח ובהמשך שם: "לא על אנש רחינא" - לא באדם אבטח. וכן תרגם אונקלוס "וישבתם על הארץ לבטח" (ויקרא כה יח) - "ותיתבון לרחצן עלה". חלק זה של המדרש חשוב להמשך. הוא הרי דורש את הפסוק בו מברך משה את עם ישראל "וישכון ישראל בטח בדד וכו'" - לא סתם "בדד" או "לבדד", אלא גם לבטח. בדד עם ביטחון.

¹³ ואנו נוסף גם לא כבדד אחר של ירמיהו: "איכה ישבה בדד". יז בתמוז אחר כותלנו. ויש אצל ירמיהו עוד בדד: "ישב בדד וידום".
¹⁴ הברכה האמיתית של ישיבת עם ישראל בדד ונפרד מהעמים, איננה של ירמיהו (שהרי זה עונש על כך שלא זכו, ראו מדרש אגדה בובר בהערה 11 לעיל) ואף לא "ה' בדד ינחנו" של משה (!), אלא זו של בלעם, של אותו רשע! כאשר משה בא לברך את עם ישראל בסוף התורה "וישפן ישראל בטח בדד עין יעקב אל ארץ דגן ותירוש" הוא מסתמך על ברכתו של בלעם! על הקשר הפתלתל בין משה לבלעם כבר הרחבנו בדברינו **משל הטבח והשר** בפרשה זו, והפסקה במדרש: "לא כבדד שאמר משה: ה' בדד ינחנו", צריכה עיון רב, אבל נראה תחילה את מדרש תנאים לדברים הבא.

¹⁵ על חילופי הגרסאות בין מדרש זה לספרי אפשר להאריך ולהעמיק הן רעיונית והן מחקרית. (מדרש תנאים לדברים הוא מדרש משוחזר מתוך המדרש הגדול שהוא עצמו אוסף מדרשים מאוחר יחסית). ראו ילקוט שמעוני שתפס נוסח הספרי. ע"פ, לפי נוסח זה "הן עם לבדד ישכון" של בלעם איננו ברכה. האם כאן הוא הצליח לרגע לקלל? ראו סנהדרין קה ע"ב: "אמר רבי יוחנן: מברכתו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו. ביקש לומר שלא יהו להם בתי כנסיות ובתי מדרשות - מה טובו אהליך יעקב. לא תשרה שכינה עליהם - ומשכנתך ישראל. לא תהא מלכותן נמשכת - כנחלים נטיו. לא יהא להם זיתים וכרמים - כגנות עלי נהר. לא יהא ריחן נודף - כאהלים נטע ה'..." "עם לבדד ישכון" לא מופיע ברשימה שם. ולא נותר לנו אלא לנחש מהי הקללה שרצה בלעם לקלל כאן, מהו ההפך של "עם לבדד ישכון". האם זו ההתבוללות: "וַיִּתְעַרְבוּ בְּגוֹיִם וַיִּלְמְדוּ מִעֲשֵׂיהֶם" (תהלים קו לה, ראו שמות רבה מו ד על פסוק זה)? או שמה אין צורך לחפש שום "הפך". בלעם השכיל למצוא כאן ביטוי אמביוולנטי, ברכה/קללה. מי שירצה, יפרש אמירה זו כברכה (כמדרש ספרי לעיל), אבל אני, בלעם, מתכוון למשמעות השלילית של "עם לבדד ישכון". ראו סיום דברי הגמרא בסנהדרין שם: "אמר רבי אבא בר כהנא: כולם חזרו לקללה, חוץ מבתי כנסיות ומבתי מדרשות".

¹⁶ נחזור לפסוק "ה' בדד ינחנו" שנדרש לשלילה במדרש ספרי ולחיוב במדרש תנאים לדברים. לכאורה, צודק מדרש תנאים שגם "בדד" זה של משה הוא לברכה, שהרי כל הפסוקים שם הם בשבח עם ישראל בתקופת המדבר! אם לא נאמר שיש כאן חילופי גירסאות ומדרש תנאים בא לתקן הנוסח שבמדרש ספרי, אפשר שמדרש ספרי לא רואה ב"בדד" שירת האזינו דבר חיובי משום שסופו שם הוא: "וישמן וישורון ויבעט", וכל המשך שירת האזינו היא תוכחה גדולה. "בדד" זה נכשל. ומה גם שבדד זה היה במדבר בתקופה לא קלה בתולדות העם. משה עצמו מבחין בין "בדד" ובין "בדד" - בין לשכון לבטח בדד ובין הנחיה בדד. ונראה שגם מדרש תנאים לדברים יסכים שהשכינה בטח בדד ב"ארץ דגן ותירוש" ששמה נוטפים טל, עדיפה על הנחיה בדד של המדבר בארץ "תוהו ילל ושימון".

¹⁷ אחרי כל הפלפול שלנו בהערה הקודמת על בדד בטח בארץ תירוש ודגן מול בדד מונחה במדבר, בא הדרשן ועל בסיס פסוקים בספר עמוס דוחה גם ברכה זו של משה. ולא בכדי הוא נתפס למילה "יעקב". יעקב הוא האח הקטן שעקב את אחיו הגדול - את עשו (רומא). ראו דברינו **עשו ויעקב - אחים שונאים** בפרשת תולדות. משה ברך את בני ישראל שיהיו "כעין יעקב" (ישראל חוזר ליעקב). בא עמוס ואומר: לא, "מי יקום יעקב כי קטון הוא". בשיטה של יעקב אין לעם ישראל תקומה. והקב"ה מסכים עם עמוס. ראו פירוש רש"י ומהרש"א בסוף מסכת מכות שם. ויש להרחיב בפרשת וזאת הברכה.

ואמר: "הלוך להרגיעו ישראל" (ירמיהו לא א).¹⁸ משה אמר: "פוקד עון אבות על בנים (שמות לד ז) - בא יחזקאל וביטלה: "הנפש החוטאת היא תמות" (יחזקאל יח כ). משה אמר: "ואבדתם בגויים" (ויקרא כו לח) - בא ישעיהו ואמר: "ובאו האובדים בארץ אשור"¹⁹ (ישעיהו כז ג).²⁰

שיר השירים רבה פרשה א סימן יא – עם בדד שמשתייר ושורד

... שיר השירים לישראל - המשובח שבשירים המעולה שבשירים המסולסל שבשירים, נאמר שירים ונשבח למי שעשאנו שירים לעולם. הא מה דאת אמרת: "ה' בדד ינחנו".²¹

ספרי דברים פסקא שטו – ניצחון הגישה הבדלנית?

"ה' בדד ינחנו" - אמר להם הקב"ה: כדרך שישבתם יחידים בעולם הזה ולא נהניתם מן האומות כלום כך אני עתיד להושיב אתכם יחידים לעתיד ואין אחד מן האומות נהנה מכם כלום.²²

שמות רבה פרשה טו סימן ז – לכל השיטות

"הן עם לבדד ישכון - מהו "הן"? כל האותיות מזדווגין חוץ מב' אותיות הללו. כיצד? א-ט הרי עשרה. ב-ח הרי עשרה. ג-ז הרי עשרה. ד-ו הרי עשרה. נמצאה ה לעצמה. וכן האות נ אין לה זוג. י-צ הרי מאה. כ-פ הרי מאה. ל-ע הרי מאה. מ-ס הרי מאה. נמצאה נ לעצמה.²³ אמר הקב"ה: כשם ששני אותיות הללו אינן יכולין להזדווג עם כל האותיות אלא לעצמן, כך ישראל אינן יכולין להיבדק עם כל העובדי כוכבים ומזלות הקדמונים אלא לעצמן מופרשים. שאפילו שונא גוזר עליהם לחלל השבת ומבטל את המילה או לעבוד עבודת כוכבים, הן נהרגים ואין מתערבים בהם. שנאמר: הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב. ומה אני עושה? כל שונא וכל אויב שיגזור עליהם גזרה אני הורגו, שנאמר: "הן עם כלביא יקום... לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה".²⁴

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: למשמעות הכפולה של הפסוק "עם לבדד ישכון" – דבר חיובי או לא – יש סמך ברור בפסוקים עצמם. הפסוק: "כִּי מְרֵאשׁ צְרִים אֲרָאָנוּ וּמְגַבְעוֹת אֲשׁוּרְנוּ הֵן עִם לְבַדְד יִשְׁכְּנוּ וּבְגוֹיִם לֹא יִתְחַשְׁבּוּ" הוא הברכה הראשונה של בלעם לישראל. בפסוקים קודם עוד אנו שומעים על המטרה המקורית לשמה נקרא בלעם לבוא למואב: "מִן אֲרָם יִנְחַנִּי בְּלֶק מְלֶךְ מוֹאָב מִהַרְרֵי קְדָם לְכָה אֲרָה לִי יַעֲקֹב וּלְכָה זַעֲמָה יִשְׂרָאֵל וְכוּ" ויכולים רק לנחש אם באמת הוא מנסה כאן לברך או שמא לרצות את שני הצדדים – את ציווי המלאך ואת בלק - באמירה דו-משמעית.

¹⁸ הוא ירמיהו אשר שולח לגולי בבל את המסר: "ארוכה היא, בנו בתים וישבו ונטעו גנות ואכלו את פריהן" (ירמיהו כט כח). אבל הוא עצמו, נשאר בארץ עד הרגע האחרון, עד שהוא גולה עם שארית שארית הפליטה למצרים.

¹⁹ ראו בהמשך הגמרא שם שרב עדיין פוחד מהפסוק "ואבדתם בגויים" ובמיוחד מחלקו השני "ואכלה אתכם ארץ אויבכם", ורב פפא ומר זוטרא מרגיעים אותו. וכולם חכמי בבל היו ובאותה "ארץ אויבכם" חיו, למדו ויצרו את התלמוד הבבלי מפיו אנו חיים.

²⁰ שלוש מתוך ארבע הגזירות שגזר משה וביטלום הנביאים קשורים במעמדו של עם ישראל בקרב קהילת העמים. עם לבדד ישכון?

²¹ פירוש מכיוון אחר: עם לבדד ישכון - עם שמצליח להשתייר ולשרוד. עם שיועד להלוך בשולי ההיסטוריה ולהמשיך להתקיים היכן שגדולים וטובים ממנו פסקו. מעורב, אבל לא יותר מדי.

²² ובמדרש תנחומא (בובר) פרשת צו סימן ד: "ואני אהיה לה נאום ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה (זכריה ב ט) - כיון שעשו מסתלק מן העולם, הקב"ה וישראל משתיירין, שנאמר: אחת היא יונתי תמתי (שיר השירים ו ט), ואומר: ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר". נראה שלעתיד לבא תנצח הגישה הבדלנית (ראו הערה 6 לעיל בה הובא מדרש ספרי זה בדברי רמב"ן). בזכות השירים ויכולת ההישרדות, ישתירו רק הקב"ה ועם ישראל בהיסטוריה. ראו גם ויקרא רבה כג ה. עם זאת, ברור שגם מול שיטה זו ניתן להראות מדרשים ואף פסוקים רבים בנביאים, שאומות העולם לא ייעלמו אלא יתאחדו תחת הנהגת הקב"ה וה"בדד ינחנו" אינו אלא איחוד כל התרבויות והלשונות. ראו גם "דבר אחר" בספרי דברים עצמו בפסקא שטו שם: "דבר אחר: ה' בדד ינחנו, עתיד אני להושיב אתכם בנחת רוח בעולם. ואין עמו אל נכר, שלא יהו בכס בני אדם עסוקים בפרקמטיא של כלום". (תשובה למדרשים האנטישמיים?). נראה שהיכוח לא תם וימשיך גם לעתיד לבוא מהו "עם לבדד ישכון" ומה משמעותו.

²³ כאן אפשר לספר לילדים את הסיפור על גאוניותו של גאוס, מגדולי המתמטיקאים בכל הזמנים, שבהיותו ילד ביקש פעם המורה לחשבון להעסיק את הילדים בכיתה והטיל עליהם לסכם את כל המספרים מ-1 ועד 100. $1 + 2 + 3 + 4 + \dots + 100$. גאוס הרים את ידו תוך שתי דקות ונתן את התשובה. מה היא? איך טריק חשבונאי זה מתקשר לפרי חג הסוכות ולגרות חנוכה?

²⁴ את המדרש הזה ניתן לקרוא בכל אחת מהשיטות שהזכרנו: הגישה השירית של שיר השירים רבה, בגישה הבדלנית של רמב"ן. השיטה שבלעם באמת ברך (לא נכנעים לגזרות השמד), בגישה שבלעם בעצם קלל (מלחמה נצחית) וכו'. כל אחד משואבי המים ודרכו הוא ודרכה היא.